

Sata elämänmakuista tarinaa oopperasta

■ PEKKA HAKO

Juhani Koivisto: *Suurten tunteiden talo. Kohtauksia Kansallisoopperan vuosisadalta 1911–2011*. WSOY 2011.

Wikipedia määrittelee *oopperan* seuraavasti:

Ooppera on näyttämötaidemuoto, jossa yhdistyvät musiikki ja näytelmä. Oopperassa on usein täysimittainen sinfoniaorkesteri. Pääosassa ovat kuitenkin laulajat. Oopperan tekstiä, jota kutsutaan nimellä libretto, lauletaan oopperan aikana tavallisesti kahdella laulutyylillä. Resitatiivi on puhemaista laulua, joka kuljettaa juonta eteenpäin. Resitatiivien välillä olevia lauluja kutsutaan aarioiksi. Lisäksi oopperateoksiin kuuluu usein duettoja, kuorokohtauksia ja orkesterin esittämiä alku-, väli- ja loppusointoja.

Tämä määritelmä koskee oopperaa sävellyksenä. Kun näkökulma laajennetaan kattamaan oopperalaitos sekä siihen tavalla tai toisella kytkeytyvät ihmiset ja heidän väliset suhteensa, aletaan olla oikeilla jäljillä matkalla oopperan syvimpään olemukseen. Suurelta yleisöltä näkymättömissä jylläävät voimakkaat elämykset – mielipahat ja mielihyvät sekä keskinäinen kilpailu; silti kaiken onnistumisen perustana on yhteistyö. Oopperatalo on ristiriitojen taistelutanner. Siksi Suomen kansallisoopperan päädramaturgin Juhani Koiviston monipuolinen ja mainiosti oopperan kulissien takaista elämää kuvaava teos on otsikoitu juuri niin kuin pitääkin: *Suurten tunteiden talo*. Oopperatalo on esityksineen ja ihmisineen jatkuvassa liikkeessä, tunnemyrskyssä, joka saa voimansa yhteentörmäyksistä, joista purkautuu uutta energiaa – tar-

moa, toimeliaisuutta ja uskoa onnistumiseen.

Oopperatalon yhteisö on kuin mahtipontinen perhe itkuineen, nauruineen, riitoineen ja sovitteluneen. Sallittakoon vertaus kirjallisuudesta. Koiviston muokkaaman tarinakokoelman nimi tuon mieleen Maria Jotunin romaanin *Huojuva talo*, valtavan kertomuksen avioliittohelvetistä, jossa itsenäinen ihminen joutuu suuruudenhullun puolisonsa ailahtelevien mielentilojen uhriksi ja alistuu ponnottomaksi kärsijäksi. Asetelma on tuttu oopperaväen keskuudessa. Suuruudenhullu puoliso voi olla joku kollega, johtaja tai se voi olla koko salakavala oopperatalo kaikkine kommervenkkeineen. Jotunin romaanissa tilanne ratkeaa vasta, kun hallitseva puoliso kuolee. Romaanin päätös on tavallaan yhtä sovinnainen kuin monen oopperan loppuratkaisu. Ihan kuolemaan asti ei oopperatalon arkielämässä sentään tarvitse mennä. Monien oopperatuotantojen valmistaminen on tekijöille kuitenkin ankara koettelus, joskus kuukausiakin kestävä helvetti, joka palkitaan vasta onnistuneessa ensi-illassa – tai itse asiassa vasta parin ensimmäisen esityksen jälkeen. Silloin huokuva talo seisookin vankasti omalla perustallaan. Tämä palkitseva kehityskulku koetaan yhden esityskauden aikana monta kertaa.

Oopperatalo on pienoismaailma. Taiteilijoiden, johtajien ja muun henkilökunnan yhteiselo on tulvillaan vahvojen yksilöiden toiveita ja unelmia, pettymyksiä ja epäonnistumisia. Talossa on omat verstaansa ja ompelimensa, joissa valmistuu kulissi, jonka tehtävänä on luoda harhakuva todellisuudesta. Ompelimossa täytyy petkuhui-

puttaa hankalia taiteilijoita ja saada heidät tuntemaan itsensä ainutlaatuisiksi.

Eräänkin kerran oman arvonsa tunteva ulkomainen diiva oli kenkuillut kaikesta. Kun tuli puvun sovitamisen aika, kekseliäs puvusta ja älysi harhauttaa diivaa. Hän käski puvun leikkaajan olla varovainen, koska kangas oli niin jumalattoman kallista. ”Onko tämä kallista kangasta?” hämmästeli vieras. Hän oli tyytyväinen eikä saanut koskaan tietää, että kangas oli palahallista hankittua jäännöspalaa.

Suomen Kansallisoopperan 100-vuotisjuhlien kunniaksi julkaistu kirja on tulvillaan mainioita tarinoita. Koivisto osaa kertoa ne hausalla lämmöllä, pilke silmäkulmassa ja tarvittaessa tyylikkäällä ironialla. Kirja on tulvillaan värikkäitä kertomuksia sattumuksista ja kekseliäisyydestä, johon on pakottanut jokin yllättävä uusi käänne tai ainainen rahapula. Mukana on myös koskettavia inhimillisiä kohtaloita: ahdistunut johtaja kuolee työpöytänsä ääreen, laulajatar tuupertuu kesken laulun, laulajan monivuotinen unelma pirstoutuu, ajolahdin kohteeksi joutunut ulkomaalainen ohjaaja vaipuu jouluna epätoivoon ja riistää itseltään hengen piikittämällä käsivarteensa ruiskullisen morfiinia.

Tarinakokoelman sisään on taitavasti rakennettu Suomen Kansallisoopperan tärkeimmät vaiheet. Vuosi 1911 oli käännteentekevä suomalaisen oopperalaitoksen historiassa, kun joukko voimakkaita persoonallisuuksia – näkyvimpänä kansainvälinen tähtisopraano Aino Ackté – perusti Kotimaisen Oopperan. Uuden oopperan johtokunta ymmärsi oopperan luonteen monikielisenä taidemuotona

ja kiinnitti taiteilijakuntaan myös ulkomaisia oopperantekijöitä. Lähtökohta uudelle oopperalle oli kansainvälisyys. Kotimainen Ooppera muutti vuonna 1914 nimensä Suomalaiseksi Oopperaksi, joka puolestaan vuonna 1956 alkoi käyttää nimeä Suomen Kansallisooppera. Alusta lähtien mukaan tarvittiin osaava talousmies. Hän oli pianisti ja impressaari Edvard Fazer, vaikutusvaltainen ja säästeliäs mies, joka halusi pysytellä piilossa julkisuudelta. Fazer oli eri puolilla Eurooppaa tutustunut musiikkimaailman ykkösnimiin ja perustanut vuonna 1897 Helsinkiin Fazerin musiikki-kaupan ja sittemmin konserttitoimiston. Hän toimi oopperan johtajana vuoteen 1938 asti eikä ensimmäisenä kahtenatoista vuonna nostanut työstään palkkaa.

Ensimmäisinä vuosina oopperan toimintaa häiritsivät alituiset kieliriidat. Kieliasiaa pohdittiin vakavasti joulukuussa 1918, jolloin päätettiin, että suurin osa esityksistä annetaan suomen kielellä ja vain joitakin ruotsiksi, mutta pääsyliput ja ohjelmat painetaan kaksikielisinä. Upean oopperauran tehnyt tenori Wäinö Sola oli intomielinen suomalaisuuden kannattaja. Hän ihmetteli, miksi suomalaisessa oopperassa esitetään saksalaista oopperaa puoliksi saksalaisin voimin. Tosiasiassa Richard Wagnerin *Tristaniin ja Isoldeen* ei ollut käytettävissä omia laulajia. Monien riitojen taustalla on ollut voimakkaiden yksilöiden tahto päästä parasvaloihin tai peräti oopperatalon johtoon, eikä yhteenottojen todellisista tarkoituksiperistä ole aina voinut olla täyttä varmuutta.

Leevi Madetojan ooppera *Pohjalaisia* kantaesitettiin vuonna 1924, ja se saavutti valtavan suo-

sion. Sitä yritettiin valtion tuella saada Pariisiin ja jopa New Yorkiin. Suomalaisten oopperateosten murtautuminen laajaan kansainväliseen tietoisuuteen tapahtui kuitenkin vasta kuutisenkymmentä vuotta myöhemmin, kun Joonas Kokkosen ja ennen kaikkea Aulis Sallisen menestysoopperat ”valloittivat” maailmaa. Syntyi käsite *suomalainen oopperaihme*.

1920-luvulla Kansallisoopperan toiminta ajautui taloudelliseen ahdinkoon. Koko syksyn 1925 talo seisoj pimeänä, kunnes lopulta eduskunta hyväksyi asetuksen, jolla valtioneuvosto antoi oopperalle toimiluvan raha-arpajaisten järjestämiseen. Tuloja alkoi virrata tasaisemmin ja toiminta vakiintui. Vuonna 1928 erääseen modernin oopperan esitykseen ilmestyi kuitenkin vain kymmenen katsojaa. Heitä varten ei suurta esityskoneistoa haluttu käynnistää, joten katsojille ilmoitettiin solistin sairastuneen ja esitys peruttiin. Oopperalaisten suusta kuului vielä pitkään lentävä lause: esitys piti peruuttaa, kun yleisö oli sairastunut.

Jatkosodan aikana oopperan henkilökunta teki kansanvälisestikin arvioiden harvinaisen viihdytyskiertueen, kun *Carmen* vietiin kokonaisuudessaan rintamalle. Oopperan näki noin kymmenentuhatta sotilasta, lottaa ja siviiliä. Katsojamäärä vastasi lähes parikymmentä loppuunmyytyä esitystä oopperatalossa. Sota-aikana kotirintamalla Helsingissä esitettiin helppotajuisia kansanomaisia oopperoita, mutta myös vaativimpia teoksia kuten Wagnerin *Lothengrin*. Venäläisiä oopperoita ja baletteja ei haluttu esittää. Vieraillevia laulajia tuli tavallista enemmän Saksasta. Suomalaisen Oop-

peran henkilökunta osallistui sota-ajan talkoisiin ja sai kummilapsikseen Kaavin Sivakkavaaran pienessä mökissä asuvan kuusilapsisen perheen kaksi nuorinta lasta, joille lähetettiin kuukausittain raha-avustus. Perheen isä oli kaatunut 36-vuotiaana.

Sodan jälkeen kaikesta oli puuhaa. Oopperassa mietittiin erilaisia tapoja varojen keräämiseen, yksi tapa oli sveitsiläisten taskukellojen myyminen. Kekseliäisyyttä vaadittiin, jotta kaikille esiintyjille saatiin sopivat asut silloin, kun kankaita ei saanut rahallakaan. Pienessä ja piskuisessa oopperatalossa valitsi silti kotoisa tunnelma. 1950- ja 1960-luvulla yhteishenkeä lujsittivat kesäkiertueet, jolloin oopperaa ja balettia vietiin eri puolille maata. Viimeinen kiertuejuna lähti liikkeelle vuonna 1967. Suomi oli muuttunut köyhästä maatalousmaasta moderniksi teollisuusvaltioksi, ja nyt yleisö saattoi tulla omilla autoillaan katsomaan esityksiä. Kiertueita ei enää tarvittu. Parin vuosikymmenen aikana kiertueilla annettiin esityksiä 160 paikakakunnalla Maarianhaminasta Ivaloon. Esityksiä oli 1 600 ja katsojia noin 600 000. Kiertuetoiminta loi yleisöpohjaa 1970-luvulla alkaneelle oopperabuumille.

Viimeisen neljän vuosikymmenen tarinoissa Juhani Koivisto on antanut ansaitusti paljon tilaa kapellimestari Ulf Söderblomille, jonka panos oopperaelämämme kehitykseen 1960-luvulta 2000-luvun alkuun oli tärkeämpi kuin yleensä on ymmärretty. Söderblom oli myös mukana rakentamassa Savonlinnan oopperajuhlia. Kansallisoopperan ehkä hienoin johtajakausi on ollut Juhani Raiskisen kymmenvuotinen kausi

vuosina 1974–1984. Raiskinen oli sivistynyt, mutta tyyliiltään ronski, suorasanainen ja nopea päätöksentekijä, joka oli myös muusikko.

Kansallisoopperan historiaa selatessa ihmetyttää, miksi johtajaksi on liian usein valittu henkilö, jolta puuttuvat johtamistaidot. Alkuperäinnostuksen huumassa uutta johtajavalintaa on riemuittu heittämällä hattua kattoon, mutta seuraavassa hetkessä sama johtaja on haluttu irtisanoa. Suomessa on uskottu sitkeästi, että menestyvä ja arvostusta nauttiva taiteilija kykenee taiteellisella painoarvoltaan johtamaan myös monisyistä oopperalaitosta. Toisaalta oopperan johtoon ei voi palkata pelkästään talous- ja henkilöstöasioihin erikoistunutta johtajaa. Hänen uskottavuutensa oopperaosajana ei ainakaan kansainvälisissä yhteyksissä ole riittävä. Missä ovat piileskelleet laaja-alaiset humanistisen tai yhteiskunnallisen koulutuksen saaneet johtajat, joilla on vahva musiikillinen tausta ja kulttuurielämän tuntemus?

Sata vuotta sitten oopperaa perustettaessa kuultiin erään kokeneen teatteri-ihmisen suusta: ”Ooppera tuo mukanaan määrättömiä menoja, melua, touhua ja taistelua.” Sanat ovat pitäneet paikkansa. Oopperaelämä on ihanan elämänmakuista. Siihen kuuluu äkillisiä rakastumisia, karvaita pettymyksiä, juonittelua, juoruja ja juopottelua, kilpailua ja kynnärpäitä – kaikki tämä palvelee yhtä päämäärää: upeiden taide-elämysten tuottamista katsojille. Ristiriitojen ja vahvojen tunteiden täyttämä ooppera teoksineen, esittäjineen ja kaikkine muine työnteijöineen on kuin elämä itse.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja tietokirjailija.